

Хлисту́н І.В.

*(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)*

Завдання з культури мовлення у ЗНО

Основна мета навчання рідної мови в загальноосвітній школі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатогої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови — її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції. Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, розвивальної і виховної функцій освітнього змісту навчального предмета). Тобто одним з основних завдань української мови як навчального предмета є формування мовленнєвої культури школяра.

Тому у процесі навчання української мови учні мають засвоїти поняття про основні ознаки культури мовлення: змістовність, логічна послідовність, багатство мовних засобів, виразність, точність, доречність, правильність, а також навчитися дотримуватися їх у процесі мовного спілкування. Тож у ЗНО з української мови і літератури передбачені завдання, пов'язані з дотриманням вимог якісного мовлення.

I. Завдання на дотримання чистоти мовлення.

Такі завдання мають на меті перевірити знання лексичних норм української мови щодо уникнення у вживанні суржикових утворень і лексичних кальок з російської мови.

1. Помилково вжито слово в рядку:

А знаний у столиці

Б бувший у користуванні

В охочий відвідати виставку

Г необхідне для кожного

Д прикрі помилки (2013).

Тут слово *бувший* (кальковане з російської мови) не є нормативним для української мови через відсутність у ній активних дієприкметників минулого часу із суфіксами *-ш-*, *-вш-*.

2. Немає лексичної помилки в рядку:

А погляди співпадають

Б багаточисельні дзвінки

В рішити завдання

Г наступного разу (2015).

У наведеному завданні у неправильні варіанти відповідей включено кальки слів російської мови: *співпадають* (*совпадают*), *багаточисленні* (*многочисленные*), *рішити* (*решить*), які учасник тестування має ідентифікувати як помилкові.

3. Лексичну помилку допущено в рядку:

А являється прикладом

Б скасувати конференцію

В непридатний до вжитку

Г зважати на правила (2017).

У цьому завданні, де помилковим є один варіант відповіді, також наводиться калька з російського слова – *является*.

II. Завдання на дотримання точності мовлення.

До таких можна віднести завдання на розрізнення значення паронімів:

1. Лексичну помилку допущено в рядку:

А освітлювальний прилад

Б освітній заклад

В освічене перехрестя

Г освітянська спільнота (2016).

Так, тут ми бачимо неправильне вживання лексеми *освічений* замість *освітлений*.

Також поширеними завданнями у ЗНО є добір пропущеного слова, яке б відповідало змісту речення. Напр.:

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) *Як/би* хто хотів почути голос самого вітру, то мусив би піти йому *на/зустріч*, і зупинитися посеред степу. (2) Тут, безумовно, ніщо не приєднається до його голосу, ніщо не стане на заваді. (3) А хто бажав би ще й перевірити вітер *на/силу*, то мав би глянути на тополю, яку той нагинає *до/долу*. (4) А ще краще – на віковичного дуба, адже нахилити коренастого велетня – справді неабияка [...]. (5) Вітер – це ілюзія руху, і тому на місці можемо насолоджуватися швидкістю, летом, окриленням.

На місці пропуску в четвертому реченні має бути слово:

А втома

Б потуга

В завада

Г перепона (2017).

У наведеному завданні вибір потрібного слова у реченні, крім точності мовлення, є також і вимогою дотримання змістовності і контекстуальної доречності. Це вимагає від учасника тестування не лише знання словникового значення слова, але і вдумливого прочитання речення.

Аналогічним є і наступний наведений приклад завдання:

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

(1) Нашу тисячолітню історію не треба ні підмальовувати, ні чепурити, хоч її переписали на свій лад чужинці, відвівши в ній для нас непривабливу роль другорядних статистів. (2) У цьому життєписі, сповненому суперечностей, є приклади героїзму і нищості, жертвовного патріотизму і відступництва. (3) Зрештою, читати історію можна й без брому якщо не [...] мелодраматично руки й не хапатися за серце, а вперто думати над нею. (4) Українська минувшина густо населена особистостями. (5) Серед них є постаті непересічні, але зрозумілі (Святослав, Богун, Наливайко, Стус, Чорновіл), а є загадково роздвоєні (Богдан Хмельницький, Гоголь і Хвильовий).

На місці пропуску в третьому реченні має бути слово:

А бруднити

Б мозолити

В заламувати

Г нагрівати (2016).

III. Завдання на дотримання логічності мовлення.

Такі завдання включають переважно два види:

- 1) Пов'язані з утворенням словосполучень, у яких порушені логічні зв'язки. Здебільшого це тавтологія і плеоназм:

Лексичної помилки НЕМАЄ в рядку:

А несподіваний сюрприз

Б пам'ятний сувенір

В вільна вакансія

Г чинний закон (2013).

Тут ми бачимо в усіх неправильних варіантах плеоназми. Для недопущення такої помилки учасник тестування має добре знати семантику іншомовних слів, використаних у тесті.

- 2) Пов'язані з утворенням речень, у яких порушено логічні зв'язки між їх частинами:

1. Неправильно побудовано речення

А Завжди будуть питання, на які людство, вочевидь, відповіді не знайде ніколи.

Б Першим розповів європейцям про Єгипет мандрівник та історик Геродот.

В За дорученням Київської археографічної комісії Шевченко робив замальовки пам'яток.

Г Письменник розповідає про внутрішній світ Івана Дідуха й чому він емігрує. (2013)

У наведеному тесті у варіанті, який варто обрати, порушено логіку викладу через недоречно вжитий займенник, який спричиняє двозначність у змісті речення.

2. НЕПРАВИЛЬНО побудовано речення

- А Сучасна людина переймається чистотою води й повітря.
- Б Автомобілі й теплові електростанції забруднюють атмосферу.
- В Якість питної води залежить від умов очищення й транспортування.
- Г У всіх країнах світу, Заходу є серйозні програми захисту довкілля.
- Д І науковці, і громадські організації проводять моніторинг стану довкілля. (2016)

У цьому завданні логічність речення порушується через неправильний добір однорідних членів, з яких один становить родове поняття, інший – видове.

3. Потребує редагування речення

- А Щоб оглянути якнайбільше пам'ятних місць Харкова, задалегідь знайдіть та ознайомтеся з переліком екскурсій.
- Б Під'їхавши до Кам'янця, ми побачили обриси середньовічного міста й почули шум сучасної автостради.
- В У кожному екскурсійному бюро Львова з гостями міста працюють досвідчені та комунікабельні гіді.
- Г Екскурсоводи розкажуть про музеї Переяслава-Хмельницького німецькою, польською та іспанською мовами. (2017).

У наведеному завданні у першому варіанті, який наводить помилкове вживання, логічність порушено внаслідок поєднання однорідних присудків, що вимагають від додатка різних відмінків при керуванні.

Пропонуємо ряд тестів, які могли б використовуватися як тренувальні.

І. На дотримання чистоти мовлення

1. Лексичну помилку допущено в реченні:

- А Улюблений співак.
- Б Зайвий раз.
- В Просто неба.
- Г Терпіти поразку.

2. Правильним є вислів:

- А Розкажіть докладніше про себе.

Б Безвихідних ситуацій не буває.

В Відложити поїздку.

Г Лишити прав власності.

II. На дотримання точності мовлення.

1. Лексичну помилку допущено в реченні:

А Втрутитися в розмову.

Б У будь-яку мить.

В Попередити пожежу.

Г Мені байдуже.

2. Лексичну помилку допущено в реченні:

А Не завадило б.

Б За будь-яку ціну.

В Зіставляти факти.

Г Отримати освіту.

III. На дотримання логічності мовлення.

1. Неправильно побудовано речення:

А Коло входу до кінотеатру снували безжурні, веселі люди.

Б Сашко з Миколою помчали грати у футбол.

В Багато учнів цікавляться і вивчають археологію.

Г Наступного дня їм вручили повістку з вимогою з'явитися у райвідділ міліції.

2. Правильно побудовано речення:

А Шевченко писав, що я «караюсь, мучусь, але не каюсь».

Б Як відомо, що велике значення має жива мова народу.

В Нам потрібно не лише приймати рішення, а й виконувати їх.

Г Павлюк приїхав до Олексівни побачити рідне село і щоб забрати хвору матір.

3. Правильно побудовано речення:

А Дерева очищають кисень.

Б Забруднено природу й атмосферу.

В Весь ліс був наповнений метушливістю.

Г Шум дощу капає по землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 430 с.
2. Українська мова. 10-11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, затвердженими наказом МОН від 14.07.2016 № 826) // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.